

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Рудан Наталі Сергіївни

«Генезис та еволюційні трансформації економічної культури:
соціально-філософський аналіз»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційна робота Н.С. Рудан присвячена концептуалізації еволюційних трансформацій економічної культури. Тематика дисертації є доволі актуальною, особливо зважаючи на доволі непрості й неоднозначні тенденції розвитку економіки в нашій державі, що не може не позначатись і на економічній культурі. Більш того, кризовий стан національної економіки корелює зі станом економічної культури. Але якщо питанням, пов'язаним з оздоровленням та реформуванням української економіки приділяється багато уваги (інша справа, що далеко не завжди ця увага щира та продуктивна), то відносно економічної культури ситуація виглядає по-іншому. Серйозних публікацій, в яких розглядаються питання економічної культури, не так вже й багато як в Україні, так і за її межами, тому звернення автора до цієї теми варто вітати.

Дисертація складається зі Вступу, трьох розділів (7 підрозділів), Висновків і Списку використаних джерел. Відповідно до існуючих вимог, у Вступі розглянута актуальність, визначені мета та завдання, об'єкт та предмет дослідження, а також його методологічна база, наукова новизна, практичне значення, апробація тощо. Метою дослідження є визначення основних чинників і особливостей становлення сучасної економічної культури. Об'єктом дисертації є сутнісні характеристики економічної культури, предметом – соціально-філософський контекст еволюційних трансформацій економічної культури. Методологічним джерелом роботи стали філософські, культурологічні, соціологічні та економічні концепції дослідників, безпосередньо або опосередковано виявлено загальні закономірності розвитку економічної

культури, її історичної зумовленості, ступінь впливу на неї формаційних, регіональних, етнічних, релігійних та інших особливостей, через призму яких автор розглядав економічну культуру в структурі духовного життя суспільства. Були задіяні системний та діалектичний підходи, використаний метод сходження від абстрактного до конкретного та принцип історизму. На мій погляд, актуальність прописана переконливо, мета, завдання, об'єкт та предмет визначені коректно, методологічна основа дослідження цілком адекватні його меті, об'єкту та предмету.

Перший розділ «Культура в горизонті соціальної філософії» спрямований на концептуальне узагальнення різних підходів до розуміння культури. Він складається з двох підрозділів. В підрозділі 1.1. «Генезис і зміст поняття “культура”» розглянута історія поняття «культура», її змістовне наповнення в різних історико-філософських традиціях. Зокрема, дисертантка простежила трансформацію цього поняття в Стародавньому Римі (Катон Старший та Цицерон), торкнулася його розуміння в Середньовіччі, Новий час (С. фон Пуфендорф, Ж-Ж. Руссо, І. Кант, І. Г. Фіхте, Ф. І. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель). Н.С. Рудан розглянула і тлумачення культури у представників цивілізаційного підходу, зокрема – М.Я. Данилевського, О. Шпенглера, А.Дж. Тойнбі. Цікавим є звернення до творчості Ф. де Соссюра, Е. Кассирера, К. Леві-Стросса, Т.С. Еліота, П. Сорокіна, А. Вебера та Т. Парсонса.

Підрозділ 1.2. «Культура як соціально-філософська проблема» присвячений розгляду культури як соціального феномена для подальшої експозиції специфіки економічної культури. Дисертантка вважає, що «культура – це соціальний досвід діяльності людей, який передається від одного покоління до іншого, розвиваючись і збагачуючись» (С. 41). Н.С. Рудан розпочинає свій аналіз з проблем антропосоціогенезу, зауважуючи, що суто трудова теорія є недостатньою для пояснення походження людини. Дисертантка вважає, що культура є тим символічним світом, який обумовив існування людини як

«неправильної», «незавершеної» тварини, яка піддає рефлексії як сама себе, так і процес взаємодії між «Я» та «Ми». При цьому, вказана взаємодія не обмежується контактами між сучасниками, а й передбачає наявність предків, які немов би співіснують «тут» і «зараз» в якості «культурного героя» чи «міфічного персонажа». Окрема увага приділяється мові, масовій культурі, субкультурам та контркультурі. Авторка розглядає деякі існуючі класифікації культури, а оскільки для неї культура загалом постає як сфера вільної самореалізації особистості (С. 56), вона звертається і до проблеми свободи. Врешті, Н.С. Рудан робить висновок, що «під культурою слід розуміти реальність, яка проектується з глибини свідомості і що конструюється на таких антропологічних константах як волонтаризм, нормативність і символізм, що тягнуться від предметно-чуттєвого до ідеального аспекту антропологічної реальності» (С. 60).

В Другому розділі дисертації «Економічна культура і історичний розвиток суспільства» йдеться про зв'язок економічної культури з історичним розвитком людської цивілізації взагалі, окремих суспільств – зокрема. Підрозділ 2.1. «Специфіка і сутність економічної культури: соціально-філософський ракурс» являє собою спробу розглянути сутність і специфіку економічної культури з позицій соціальної філософії, для чого був задіяний релевантний методологічний апарат філософії, покликаний від абстракцій високих порядків перейти до конкретики соціально-економічного буття. На думку авторки, «економічна культура – це система цінностей і ціннісних орієнтацій економічної діяльності, що уявляє собою сукупність елементів і феноменів культури, економічної свідомості, поведінки, економічних інститутів, що забезпечують відтворення економічного життя суспільства» (С. 68). Осмислення господарської діяльності відбувалися же з часів Античності, і тою чи іншою мірою ця тенденція зберіглась (Середньовіччя) та посилилась (Новий час) в подальшому. Дисертантка розглядає такі компоненти економічної культури як економічні ідеали, норми, цінності, навички. Далі вона розглядає поняття «економічна міфологема»

(статичний образ, що ґрунтується на віруваннях і дає можливість систематизувати та інтерпретувати факти і події, не зовсім зрозумілі за змістом, структурувати колективні уявлення про сучасне у майбутньому (С. 73)) та «економічна людина». Розглядаючи запропонований Б. С. Єрасовим перелік функцій культури, дисертантка доповнила його трьома позиціями: універсальна, управлінська та економічна функції (С. 87). Вона також досліджує функції та аспекти економічної культури, що дає їй можливість розглядати економічну культуру як сукупність соціальних цінностей і норм, які є регулятором економічної поведінки, що виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку і сприяють або заважають трансляції та ретрансляції, відбору і оновленню цінностей, норм і потреб, що функціонують у сфері економіки і орієнтувальних її суб'єктів на ті чи інші форми економічної активності.

Підрозділ 2.2. «“Дух капіталізму” і світоглядні установки економічної культури» авторка звертається до творчості Макса Вебера, який став для її дослідження знаковою фігурою з огляду на те, що він був першим, хто чітко і аргументовано вказав на зв'язок панівних в даному суспільстві і в даний час світоглядних (релігійних) патернів з економічними трансформаціями. Відповідно до М. Вебера, головна і сутнісна характеристика «духу капіталізму» – це прагнення до раціонального ведення господарства і рентабельності. При цьому діяльність в цілому орієнтована не на практичні, а на ідеальні цілі – вона підпорядкована завданню порятунку через аскетичне мирське (світське) служіння Богові.

Третій розділ дисертаційного дослідження Н.С. Рудан «Концептуалізація еволюційних трансформацій сучасної економічної культури» складається з трьох підрозділів. У підрозділі 3.1. «Культурні фактори еволюційних трансформацій економічного суспільства» розглянуто культурні чинники еволюційних трансформацій економічного суспільства у соціально-філософському ключі. Останнє означає включення еволюційних трансформацій економічного

суспільства в контекст загальних тенденцій суспільно-історичного розвитку. Наталя Сергіївна розглядає поняття «трансформація» в загальнонауковому сенсі та прив'язує його до економічної культури за допомогою понять «соціокультурна трансформація», «соціокультурна реальність», «соціокультурна адаптація» тощо. Торкається вона і проблематики культурної політики нашої держави.

У підрозділі 3.2. «Економічна культура в інформаційному суспільстві» виявляється діалектична природа еволюційних трансформацій економічної культури, а також обговорюються пов'язані з цим теоретико-методологічні питання. Дисертантка розглядає проблеми глобалізації, глобалізму та мультикультуралізму в контексті наявного нині світового економічного простору, а також тих можливостей та ризиків, що внаслідок цього виникають. Особливе значення при цьому дисертантка відводить науці. Вона слушно зауважує, що в умовах сучасності наука безпосередньо пов'язана з бурхливим зростанням загального обсягу інформації. При цьому Н.С. Рудан звертає увагу й на деякі негативні тенденції розвитку науки (С. 156). Поміж іншим, мова йде про т.зв. «поп-науку» та «поп-філософію», що є продуктами ЗМІ, і які намагаються в масовій свідомості посісти місце власне науки та філософії.

У підрозділі 3.3. «Особливості становлення української економічної культури» дисертантка апелює до особливостей, проблем та перспектив становлення сучасної української економічної культури, що дозволяє їй поєднати раніше розглянуті моделі з актуальними практичними проблемами державного будівництва. Н.С. Рудан слушно зауважує, що економічний розвиток держави багато у чому залежить від загальної культури населення; в цьому сенсі, від культури залежить спроможність населення брати участь в розвитку економіки. Проте, дисертантка скептично ставиться до «ринкового фундаменталізму» та вказує на бездуховність економічного суспільства. Дійсно, не врівноважене альтруїзмом і служінням, турботою про долю природи, яка використовують, неминуче перенесення цих відносини на людей робить економіку із засобу

розвитку життя в засіб її підриву (С. 161-162). На думку дисертантки, нова економічна культура сучасного українського суспільства повинна забезпечувати відбір нових соціальних цінностей і норм, необхідних для стимулювання економічної активності населення, а також посилити значущість таких цінностей, як компетентність, професійна самореалізація, прагнення до сумлінної праці, виконання професійного обов'язку тощо.

В цілому, структурна композиція роботи дозволила авторці в значній мірі розкрити генезис та еволюційні трансформації економічної культури в соціально-філософському ракурсі. Завершується робота розгорнутими, логічними висновками, які впливають зі змісту роботи та слугують віддзеркаленням основних результатів дисертації.

Підсумовуючи аналіз основної частини дисертації, зазначу, що мету дисертаційної роботи досягнуто, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею. Усі висновки та положення наукової новизни, наведені у дисертаційній роботі, достовірні, обґрунтовані і здобути дисертанткою самостійно. Список використаних джерел включає 232 найменування, серед них – 111 англійських публікацій. Результати дисертаційного дослідження представлені у 13 наукових працях, з них: 6 статей у фахових наукових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 стаття у наукометричних та міжнародних виданнях за фахом. Тематика конференцій, на яких здійснилась апробація ключових ідей дисертації, корелює з тематикою дисертаційної роботи. Автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам, його зміст відображає мету та окреслені завдання, а охарактеризувати викладений матеріал можна як логічно послідовний і переконливий.

Разом з тим, відзначу, що дисертація не позбавлена певних недоліків.

1. Мені не зовсім зрозумілими є мотиви, які спонукали дисертантку присвятити цілий підрозділ «Протестантській етиці...» Макса Вебера, адже ця

робота славетного німецького соціолога вийшла більш ніж сто років тому (перша публікація – 1905 рік), та загалом доволі відома.

2. Дисертантка фактично залишає поза увагою футурологічний аспект своєї проблеми, зокрема – перспективи економічної культури в умовах «віртуальної» економіки та «блокчейнізованого» суспільства.

3. Н.С. Рудан наприкінці своєї роботи сформувала коло вимог, яким повинна, на її думку, відповідати сучасна українська економічна культура (С. 180). Але про те, як цього досягти, сказано в самих загальних фразах. Хотілося б почути думку авторки про механізм створення нової української економічної культури, а також про суб'єктів цих змін.

Однак висловлені вище зауваження більшою мірою мають характер побажань щодо подальших розвідок і не впливають на позитивну оцінку представленої дисертації.

Отже дисертація «Генезис та еволюційні трансформації економічної культури: соціально-філософський аналіз» є самостійною та завершеною науковою роботою, що відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., які висуваються до кандидатських дисертацій. Вважаю, що її авторка, Рудан Наталя Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

О.В. Халапсіс